

Mirjana Matea Kovač – Daniela Matić

NAČINI PONOVNOG ZAPOČINJANJA IZRIČAJA

*dr. sc. Mirjana Matea Kovač – Daniela Matić, Fakultet elektrotehnike, strojarstva, brodogradnje, Split,
izvorni znanstveni članak*

UDK 81'342.2

U ovome se radu ispituju načini ponovnog započinjanja izričaja kod samoispravljanja pogrešaka i samoispravljanja neprikladnog izričaja. Ispitivanje je provedeno na uzorku od sto i jednog ispitanika, studenta Fakulteta elektrotehnike, strojarstva i brodogradnje u Splitu. Klasifikacija samoispravljanja se temelji na Leveltovu modelu govorne proizvodnje kao najboljem empirijski potvrđenom modelu za monolingvalno procesiranje govora. Studenti su ispitani pojedinačno, a pred njih se postavilo pet govornih zadataka te su njihovi odgovori snimljeni. Ako govornik odluči ispraviti pogrešku u svome govoru, u većini slučajeva će izabrati trenutno samoispravljanje, a novi početak, kao način ponovnog započinjanja izričaja, izabrat će iznimno rijetko. S druge je strane, novi početak najučestaliji način samoispravljanja u slučaju samoispravljanja neprikladnog izričaja. Govornici se načelno pridržavaju određenih pravila prilikom samoispravljanja kako bi sugovorniku olakšali interpretaciju poruke nakon ispravka. Može se zaključiti da način samoispravljanja nije kaotičan i neorganiziran proces, nego sustavno organizirani fenomen koji ima svoja pravila.

Ključne riječi: *samoispravljanje pogrešaka; načini ponovnog započinjanja izričaja; zamjena leme; preformulacija*

1. Uvod

Stvaranje izričaja je složen, kontinuiran i dinamičan proces tijekom kojega pojedine komponente u mehanizmu govorne proizvodnje mogu zakazati te nastaju pogreške koje predstavljaju semantičku buku. Proizvodnja govora uključuje četiri osnovna procesa koji slijede jedan iza drugoga navedenim redoslijedom: a) konceptualizacija, odnosno planiranje sadržaja izričaja, b) formulacija, koja uključuje gramatičko, leksičko i fonološko kodiranje izričaja, c) artikulacija, koja predstavlja proizvodnju riječi te d) samonadgledavanje ili *monitoring*, koje podrazumijeva provjeravanje točnosti ili prikladnosti proizvedenog izričaja. U proizvodnji materinskoga jezika planiranje izričaja zahtijeva pažnju, a oblikovanje i artikulacija su automatizirani procesi koji mogu raditi

paralelno bez svjesnoga napora govornika. Međutim, iako je priroda materinskoga jezika automatizirana, govornici ne proizvode savršen govor, već na različite načine oklijevaju, zastajkuju i ponavljaju dijelove izričaja ili griješe (Horga, 2008). Nesavršeno se funkcioniranje može pojaviti kao posljedica nesavršenih programa govorne proizvodnje ili zbog mogućnosti zakazivanja realizacije programa u pojedinim trenucima. Govornik može otkriti pogrešku u svom govoru što ovisi o dostupnoj pažnji, vrsti pogreške te mjestu na kojem se pojavljuje. Međutim, govornik može odlučiti da ne ispravi uočenu pogrešku jer smatra da je govor i u nesavršenom obliku dovoljno informativan i kao takav ne zbunjuje slušatelja. Levelt (1989) je ustvrdio da se pogreške češće ispravljaju prema kraju fraze. To objašnjava činjenicom da je na početku izričaja govornikova pažnja više usmjerena prema konceptualnom planiranju sadržaja poruke, dok se prema kraju fraze pažnja usmjerava na procjenu i praćenje govora koji traje. Kada govornik uoči pogrešku i prekine započeti izričaj, pojavljuje se trenutak zastoja koji je problematičan i za slušatelja jer se javlja problem kontinuiteta (Levelt, 1989). Pogreška može nastati u bilo kojoj od faza procesiranja govora, a u slučaju neprikladnosti govornikov izričaj nije pogrešan, već je nedovoljno informativan, potencijalno dvosmislen ili nesofisticiran u određenom diskursu. Ovu kategoriju samoispravljanja Levelt (1989) naziva samoispravljanja neprikladnog izričaja (engl. *appropriacy repair*). Kako bi sugovorniku olakšali pravilnu interpretaciju izričaja u kojem je došlo do ispravka ili modifikacije, govornici uključuju manje ili više prvobitnog izričaja u ispravak s namjerom da sugovornika upozore radi li se o ispravku pogreške ili o dodatnom specficiranju obavijesnoga sadržaja poruke. Govornik koristi sljedeće načine samoispravljanja kada odluči ispraviti pogrešku ili dodatno specficirati sadržaj poruke:

- a) Trenutno samoispravljanje (engl. *instant repair*) uključuje zamjenu pogrešne riječi kao u primjeru *Again left to the same blanc crossing point- white crossing point*. (Levelt, 1989: 490) gdje riječ *white* zamjenjuje pogrešnu riječ *blanc*. U ovome slučaju pojavljuje se zakašnjeni ispravak što pokazuje da trenutni ispravci ne zahtijevaju nužno neposredni prekid. U Leveltovu korpusu zabilježeno je 42% trenutnih ispravaka pogrešaka i neprikladnog izričaja.
- b) Anticipacijsko vraćanje (engl. *anticipatory retracing*) je drugi način ponovnog započinjanja izričaja kada govornik ponavlja jedan dio prvobitne poruke prije pogrešne riječi *And left to the purple crossing point- to the red crossing point*. (Levelt, 1989:490). U ovome je primjeru problematična riječ *purple*. Govornik se nakon prekida vraća na početak prepozicijske fraze i uvodi sugovornika u ispravak, odnosno signalizira zamjenu riječi *purple* s *red*. U Leveltovu je korpusu zabilježeno 35% slučajeva anticipacijskog vraćanja.
- c) Ponovni početak (engl. *fresh start*) je treći način ponovnog započinjanja izričaja. Govornik ne zamjenjuje spornu riječ, ali se ni ne vraća na riječ koja prethodi nekoj vrsti pogreške ili neprikladnosti, već koristi novu sintaktičku konstrukciju kao u primjeru *From yellow down to brown-no- that' red*. (Levelt, 1989:490). Ponovni počeci su u Leveltovu korpusu zastupljeni s 23%.

Kako će govornik ponovno započeti izričaj ako je napravio pogrešku ili ako želi specificirati obavijesni sadržaj poruke? Ispravci pogrešaka su uglavnom trenutni ispravci ili ispravci anticipacijskim vraćanjem. Rezultati upućuju da prvobitni izričaj u slučaju pogreške ostaje nepromijenjen, a pogrešni se element zamjenjuje ispravnim. Međutim, ukoliko je riječ o neprikladnom izričaju, kao što je nedovoljna informativnost ili potencijalno dvosmislen izričaj, govornik će uvrstiti nove elemente u svoj izričaj. Govornik može oblikovanjem nove rečenice ili fraze isti sadržaj iskazati drugačije, što pretpostavlja uključivanje novoga sintaktičkog materijala u prvobitni izričaj (Levelt, 1989). Slušatelji interpretiraju govor u stvarnom vremenu koliko god je to moguće te nastoje sintaktički, semantički i pragmatički uklopiti svaku novu riječ u postojeći izričaj. Zbog ovoga se govornici pridržavaju dviju konvencija ponovnog započinjanja: konvencije istovjetnosti riječi i konvencije istovjetnosti kategorije. Ako je prva riječ u ispravku identična nekoj riječi *w* u prvobitnom izričaju, ispravak se interpretira kao nastavak prvobitnog izričaja od riječi *w* nadalje npr. *Right to yellow-er-to white*. (Levelt, 1989: 493). U ovome je slučaju prva riječ u ispravku *to*, koja se pojavljuje i u prvobitnom izričaju, te se prema ovoj konvenciji izričaj interpretira kao *right to white*. Ovo se pravilo naziva konvencijom istovjetnosti riječi (Levelt, 1989). Ukoliko je sintaktička kategorija prve riječi u ispravku identična sintaktičkoj kategoriji neke riječi *w* u prvobitnom izričaju, ispravak se interpretira kao nastavak od riječi *w* na dalje, a prva riječ u ispravku zamjenjuje riječ *w* npr. *Down from white is a red node and from- pink node*. (Levelt, 1989: 493). Konvencijom se ovaj izričaj interpretira kao *down from white is a pink node* jer je pridjev *pink* zamijenio pridjev *red*. Levelt (1983) je u svom istraživanju zabilježio 13% slučajeva u kojima je prekršena konvencija istovjetnosti riječi i 9% u kojima se kršila konvencija istovjetnosti kategorije. Drugim riječima, govornici se pridržavaju ovih konvencija kada se samoispravljaju kako bi slušatelj mogao odmah uvrstiti ispravak na pravo mjesto u prvobitnom izričaju. Na ovaj način se odvija nesmetana komunikacija i sugovornik može pravilno interpretirati započeti izričaj i ispravak. U slučaju istovjetnosti riječi sugovornik zna da će ispravak biti anticipacijsko vraćanje te da će postojati uvod u ispravak. U slučaju istovjetnosti kategorije zamjena je trenutačna što zahtjeva više slušateljeva sudjelovanja (Levelt, 1989). Levelt (1989) zaključuje da novi počeci obično upućuju na ispravak neprikladnosti. Leveltovo istraživanje potvrđuje i detaljnije opisuje osnovno pravilo prekida izričaja (engl. *Main Interruption Rule*) koje je definirao Nootboom (1980), a glasi: “Stop the flow of speech immediately upon detecting the occasion for repair.” (Levelt, 1983: 56). Levelt i Brèdard (1991) su ustanovili da u slučajevima ispravljanja neprikladnog izričaja govornici nastoje završiti neprikladnu riječ, dok se kod pogrešaka ne poštuje integritet riječi te se riječ prekida čim govornik uoči pogrešku.

Cilj ovog rada je ispitati načine samoispravljanja u hrvatskome kao materinskome jeziku, odnosno dobiti odgovor na pitanje pridržavaju li se govornici određenih pravila prilikom odabira načina samoispravljanja.

2. Metodološki postupci

Ispitivanje je provedeno na uzorku od sto i jednog ispitanika (50 studentica i 51 student) prve godine Fakulteta elektrotehnike, strojarstva i brodogradnje u Splitu. Ispitanici su snimani pojedinačno i trebali su ispuniti pet govornih zadataka. Snimke su transkribirane te su zabilježene različite kategorije pogrešaka i samoispravljanja kao varijable govorne fluentnosti. Vremenski parametri određeni su mjerenjem govornih uzoraka u programu za akustičku analizu govora *Audicity*.

U prvome su zadatku (*FILM*) ispitanici pogledali animirani film *Johnny Bravo* na engleskom jeziku. Ovaj je crtani film odabran pod pretpostavkom da je relativno nepoznat ispitanicima i da sadržaj predstavlja znatniji kognitivni napor u smislu njegove diskursne organizacije. Nakon gledanja crtanoga filma u trajanju od šest minuta, svaki je ispitanik prepričao sadržaj radnje na hrvatskom jeziku. Ispitanici nisu bili vremenski ograničeni i imali su jednu minutu za pripremu.

Drugi i treći zadatak uključivali su opisivanje prostorno-statičnih okolnosti i njihovih međusobnih odnosa. U drugome je zadatku (*SOBA1*) ispitanik trebao opisati crtež prostorije u kojoj je bilo šest komada namještaja, tako da sugovornik može na temelju opisa rekonstruirati njezin izgled. Treći je zadatak (*SOBA2*) bio gotovo identičan drugom, osim što je namještaj drugačije razmješten u odnosu na prethodni crtež.

U četvrtome je zadatku (*IZORE*) ispitanik trebao oblikovati dvadeset sadržajno nepovezanih izričaja na temelju slikovnih prikaza. Tražene riječi pripadale su srodnim i nesrodnim semantičkim poljima. Sintaktički okvir nije bio zadan, a jedini uvjet je bio da se u izričaju pojave predmeti s crteža i odgovarajuća boja. Kao i u prethodnim zadacima, svaki je ispitanik imao jednu minutu za pripremu.

U petome je zadatku (*STRIP*) ispitanik na temelju pet sadržajno nepovezanih crteža trebao oblikovati priču. Kao i u prethodnim zadacima, sintaktički okvir nije bio zadan i ispitanici nisu bili vremenski ograničeni.

Pogreške i samoispravljanja identificirani su i analizirani u skladu s Leveltovom (1983: 44) strukturom ispravka koja uključuje tri dijela:

<u><i>Go from left again to</i></u>	<u><i>uh..</i></u>	<u><i>from pink again to blue.</i></u>
izvorni izričaj	uređivačka faza	ispravak

Prvi dio *Go from left again to* čini prvobitni izričaj (engl. *original utterance*). Sadrži problematično mjesto ili pogrešku (engl. *reparandum*) koju treba ispraviti (*left*). Pogreškom mogu biti zahvaćeni kraći i duži govorni odsjeci, od jednog glasnika do cijeloga teksta. Govornik može prekinuti izričaj usred i nakon pogrešne riječi, a može se pojaviti i odgođeni prekid. Prekid je ponekad popraćen određenim oblicima disfluentnosti (poštapalica, tiha stanika, produžavanje vokala i slično), a taj se dio naziva uređivačkom fazom (engl. *editing phase*).

3. Rezultati istraživanja

Analiza rezultata provedena na govornom uzorku u trajanju od približno osam sati dovela je do ukupnog broja od 1014 samoispravljanja. Kod samoispravljanja pogrešaka i neprikladnog izričaja govornici odabiru jedan od tri načina samoispravljanja: trenutno samoispravljanje, anticipacijsko vraćanje te novi početak. Ispitujući udjele svakog od načina samoispravljanja pogrešaka i neprikladnog izričaja, dobiveni su rezultati prikazani u tablici 1. Može se primijetiti da se nešto manje od 7/10 svih samoispravljanja pogrešaka odnosi na trenutna samoispravljanja (primjer 1), odnosno ako je ispitanik odlučio ispraviti pogrešku, u gotovo 70% slučajeva će izabrati trenutno samoispravljanje. Novi se početak pojavljuje vrlo rijetko kod samoispravljanja pogrešaka, to jest u manje od 8% slučajeva.

(1) *Ana nosi hm plave* crne cipele*

S druge strane, u slučaju samoispravljanja neprikladnog izričaja, novi je početak najučestaliji način samoispravljanja (primjer 2) jer ispitanici u čak 40% slučajeva odabiru novi početak.

(2) *Nakon toga mu Johnny pušta užasno dosadnu hm emisiju* to jest televizijski kanal koji emitira emisije o drveću.*

Međusobno vrlo slični postotni udjeli dobiveni su za anticipacijsko vraćanje pri samoispravljanju pogrešaka i samoispravljanju neprikladnog izričaja (primjer 3).

(3) *Marko je dobio pismo od Ante*hm od Ivana.*

Tablica 1. Postotni udjeli načina samoispravljanja u ukupnom broju samoispravljanja određene kategorije u svim zadacima u hrvatskom jeziku.

Svi zadaci	p_{ER}^1 (%)	p_{AR}^2 (%)
Trenutno samoispravljanje	68,66	36,89
Anticipacijsko vraćanje	23,36	24,06
Novi početak	7,97	39,03
Ukupno	100	100

U Leveltovu (1983, 1989) istraživanju sudjelovalo je 53 ispitanika kojima je materinski jezik nizozemski, a opisivali su uzorke na kojima su prikazani kružići različitih boja povezani strelicama, tako da sugovornik iz govornikovog opisa može rekonstruirati izgled crteža. Levelt je zabilježio ukupno 959 samoispravljanja te je

¹ p_{ER} – postotni udio pojedinog načina samoispravljanja pogrešaka u ukupnom broju samoispravljanja pogrešaka

² p_{AR} – postotni udio pojedinog načina samoispravljanja neprikladnog izričaja u ukupnom broju samoispravljanja neprikladnog izričaja

također ispitivao i načine samoispravljanja nakon prekida izričaja. Uspoređujući postotne udjele načina samoispravljanja u ukupnom broju samoispravljanja pogrešaka našega istraživanja s Leveltovim (1983) mogu se primijetiti dobra slaganja kao što je vidljivo u tablici 2. Apsolutnu većinu samoispravljanja pogrešaka kod Levelta (1983) i u ovom istraživanju čine trenutna samoispravljanja. Kod Levelta je postotni udio samoispravljanja pogrešaka anticipacijskim vraćanjem za približno 18 postotnih poena veći nego u ovom radu, dok su postotni udjeli samoispravljanja pogrešaka novim početkom gotovo identični u oba rada.

Postotni udjeli načina samoispravljanja u ukupnom broju samoispravljanja neprikladnog izričaja kod Levelta (1983) i u ovom radu prikazani su u tablici 3. Mogu se primijetiti vrlo dobra slaganja za sva tri načina samoispravljanja jer odstupanja ne prelaze 6,6 postotnih poena.

Tablica 2. Postotni udjeli načina samoispravljanja u ukupnom broju samoispravljanja pogrešaka u materinskom jeziku.

	p_{ER} (%)	
	<i>Levelt, 1983</i>	<i>Kovač; Matić, 2010</i>
<i>Trenutno samoispravljanje</i>	51,12	68,66
<i>Anticipacijsko vraćanje</i>	41,35	23,36
<i>Novi početak</i>	7,51	7,97
<i>Ukupno</i>	100	100

Tablica 3. Postotni udjeli načina samoispravljanja u ukupnom broju samoispravljanja neprikladnog izričaja u materinskom jeziku

	p_{AR} (%)	
	<i>Levelt, 1983</i>	<i>Kovač; Matić, 2010</i>
<i>Trenutno samoispravljanje</i>	30,34	36,89
<i>Anticipacijsko vraćanje</i>	25,17	24,06
<i>Novi početak</i>	44,48	39,03
<i>Ukupno</i>	100	100

4. Zaključak

Govornici griješe ili koriste izričaje koji su potencijalno dvosmisleni, nedovoljno informativni ili sofisticirani. Prilikom samoispravljanja govornici vode računa o načinu na koji će ispraviti pogrešku ili neprikladnost u svom izričaju. U apsolutnoj većini slučajeva koriste trenutna samoispravljanja prilikom samoispravljanja pogrešaka, dok se novi početak pojavljuje iznimno rijetko. S druge strane, ako se radi o samoispravljanju neprikladnog izričaja, govornik će uvrstiti nove elemente u svoj izričaj te je novi početak najučestaliji način samoispravljanja. Vrlo slični postotni udjeli su dobiveni za anticipacijsko vraćanje pri samoispravljanju pogrešaka i samoispravljanju neprikladnog izričaja. Može se zaključiti da se samoispravljanja odvijaju po određenim pravilima, te da ih se govornici načelno pridržavaju kako bi sugovorniku olakšali interpretaciju poruke. Kod samoispravljanja pogrešaka prvobitni izričaj u većini slučajeva ostaje nepromijenjen, a pogrešni element zamjenjuje se ispravnim. S druge strane, govornik može oblikovanjem nove rečenice ili fraze isti sadržaj iskazati drugačije, što pretpostavlja uključivanje novog sintaktičkog materijala u prvobitni izričaj. Usporedba rezultata s onima dobivenim na uzorku nizozemskoga kao materinskoga jezika pokazuje vrlo dobra slaganja, što znači da govornici slijede slične obrasce prilikom samoispravljanja.

Literatura

- Brèdart, Serge, "Word interruption in self-repairing", *Journal of Psycholinguistic Research*, 20, 1991., str. 123–137.
- Horga, Damir, "Prekid izričaja i ponavljanje u govornoj proizvodnji", *AUC Philologica*, 11, 2008., str. 31–42.
- Levelt, Willem, J., M., "Monitoring and self-repair in speech", *Cognition*, 14, 1983., str. 41–103.
- Levelt, Willem, J., M., *Speaking: From intention to articulation*, MIT Press, Cambridge, MA, 1989.
- Nooteboom, Sieb, "Speaking and unspeaking: detection and correction of phonological and lexical errors in spontaneous speech", u: V. A. Fromkin (ur.), *Errors in linguistic performance: slips of the tongue, ear, pen and hand*, Academic Press, New York, 1980., str. 87–96.

SUMMARY

Mirjana Matea Kovač – Daniela Matić

WAYS OF RESTARTING

This paper investigates the ways of restarting after self-interruption in the cases of error- and inappropriateness repairs. The research has been conducted on a sample of 101 students at the Faculty of Electrical Engineering, Mechanical Engineering and Naval Architecture in Split. The classification of self-repairs is based on Levelt's model of speech production, as the empirically best supported theory of monolingual speech processing. Students have been individually tested by performing five speech tasks. If the speaker decides to correct an observed speech error, instant repairing as a way of restarting will be used in the absolute majority of cases. On the other hand, repairs of errors are rarely made by fresh starts. However, fresh starts are the most frequent way of appropriateness repairs in the repair corpus. Furthermore, the speakers adhere to certain rules in order to help listeners understand the communicative intention after correction. It follows that the ways of restarting are not chaotic and disorganized processes, on the contrary, they are systematically organized phenomena based on rules.

Key words: *error self-correction; ways of restarting; lemma substitution; reformulation*